

Светла ПАНАЙОТОВА

Технически университет – Габрово, България

e-mail: svetla7561@abv.bg

СИМВОЛИТЕ В ПРИКАЗКАТА „ГОСПОЖА ХОЛЕ” НА БРАТЯ ГРИМ

Svetla PANAYOTOVA

Technical University – Gabrovo, Bulgaria

e-mail: svetla7561@abv.bg

THE SYMBOLS IN THE BROTHERS GRIMM’S FAIRY TALE *FRAU HOLLE*

Until the end of the 18th century fairy tales were commonly told not only to children but also to adults. Tales are filled with symbolism, sometimes even contradictory. Symbols render different meaning to the content, linking readers’ experiences with external, sensory objects. Interpretation of deep symbolism in fairy tales is associated with an exciting experience.

This paper aims to reveal the symbols of Brothers Grimm’s tale *Frau Holle*. In order to achieve this goal, the sources of the symbols used in the tale are presented, a comparative analysis is made between Bulgarian and German texts, and the results are summarized in the conclusion.

The author of the paper believes that the influence of fairy tales is linked to the symbolic meaning that can provoke a new perception of the tale by the reader by awakening different associations depending on the listener’s intelligence and competencies.

Keywords: fairy tales, symbolism, Frau Holle, different associations.

Въведение

На всеки от нас, когато е бил дете, са му четени приказки, в повечето случаи преди заспиване или за забавляване. Приказките са неизменна част от фолклора на много народи и когато се разказват, освен за забавляване, те изпълняват и образователна цел – да поучават, да предоставят знания за доброто и лошото.

Целта на авторката с настоящия доклад е да разкрие символите в приказката „Госпожа Холе” на Братя Грим. За постигане на целта е използван сравнителен анализ на български и немски текстове, резултатите са представени като изводи.

Отличителни черти на приказката

В Български тълковен речник понятието „приказка” се разглежда като „Разказ, обикновено народен и безименен, в който възможното, действителното е примесено с невъзможно, фантастично” (Български тълковен речник 1976: 747).

Авторът Стефан Брьонле отбелязва, че „Приказките са митове с дълбока символика. Те се докосват до културната съкровищница. В много от тези духовни съкровища е заложена връзката между земята и човека” (цит. по Brönnle 2014: 1).

Характерните особености на приказката се отнасят до:

- развлекателен разказ в проза;
- сравнително малък обем;
- съдържание, което е свободно измислено без ограничения във времето и пространството;
- фантастични, противоречащи на природните закони обстоятелства;
- динамика на действието;
- смесица от съчетаване на различни образи /хора, животни, предмети, цветя/;
- стил, който е близък до ежедневиия разговорен език;
- връзката между героите е неочаквана, фантастична;
- не претендира за достоверност на събитията;
- възниква първоначално във фолклора на различните народи. (Тодорова 2018: 1; Стоянова 2018: 1)

Според Братя Грим “*Приказките са отредени да уловят чистата мисъл на едно детско световъзприемане, те подхранват непосредствено, меко и нежно като млякото, сладко и засищащо като меда, без земна тежест...*” (цит. по Братя Грим 2010: 334).

Произход на приказката “Госпожа Холе”

Приказката “Госпожа Холе” се появява в първото издание на приказките на Братя Грим през 1812 г. Основава се на записани разкази от Доротей Вилд (Грим) – „...една от информаторките на братята, която ги дарила с много приказки, предавани от уста на уста в семейството й...” (цит. по Братя Грим 2016: 34)

Във второто издание на приказките на Братя Грим, приказката „Госпожа Холе” е модифицирана като се появява и петелът. Той известява завръщането и на двете момичета от долната земя: “*Кукуругу, кукуругу! Златната мома пристига*”. „*Кукуругу, кукуругу! Черната мома пристига*.” (цит. по Братя Грим 1963: 22–23), “*Kikeriki, unsere goldene Jungfrau ist wieder hie.*”, „*Kikeriki, unsere schmutzige Jungfrau ist wieder hie.*” (цит. по Brüder Grimm 1963: 100–101). Идеята за петела е на Вилхелм Грим, който го добавя в приказката,

вдъхновен от разказа на Георг Фридрих Август Голдман, по време на престоя си във Вестфалия.

Оригиналната версия на приказката „Госпожа Холе” е написана от Якоб Грим. Произходът на приказката е свързан със сказания от различни области в Германия – Хесен / планината Майснер – езерото на госпожа Хола/ Вестфалия и Тюрингия. В приказката за изграждане образа на госпожа Холе са послужили и събраните от Братя Грим немски сказания, където са разказани: “4. Езерото на госпожа Хола”, “5. Госпожа Хола броди наоколо”, “6. Банята на госпожа Хола”, “7. Госпожа Хола и верният Екарт” и “8. Госпожа Хола и селянинът”. (Братя Грим 2010: 34–37).

В първоначалния вариант на приказката „Госпожа Холе” от 1812 г. майката не е мащеха за работливата дъщеря. Красивата дъщеря сама носи вода от кладенеца и се навежда твърде дълбоко. Тя все още не преде до кладенеца, където изпуска вретеното си в последващите варианти на приказката.

В шестото издание на приказката е описано подробно как героинята изважда хляба от пещта, събира ябълките и емоционалното ѝ състояние при госпожа Холе, че тъгува за семейството си.

В третото издание на приказката госпожа Холе похвалва героинята, “*Драго ми е, че искаш да се върнеш у дома си...*” (цит. по Братя Грим 1963: 21), “*Es gefällt mir, daß du wieder nach Hause verlangst...*” (цит. по Brüder Grimm 1963: 100), за разлика от първоначалната версия на приказката “*Имаш право!*”, “*Du hast Recht*”.

Първоначално използваният израз “*Gesottenes und Gebratenes*” (цит. по Brüder Grimm 1963: 99) “*Варено и печено месо*” е съществувал, но изказът е от старовисоконемски и в различните преводи се използва по различен начин: “*печено и пържено*” (цит. по Братя Грим 1963: 21); “*пържено и варено*” (цит. по Братя Грим 2016: 172).

Необходимо е за настоящата разработка да се посочи, че за сравнителния анализ на приказката „Госпожа Холе” са използвани две издания на български език на Братя Грим. Приказки т. 1, превод Димитър Стоевски от 1963 г. и Братя Грим. Детски и домашни приказки, превод Сава Ганев от 2016 г., както и немския вариант на Die Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm, 8. Auflage, 1963, Berlin.

По отношение на приложените фигури (1, 3, 4, 5, 6, 7) в настоящата разработка са използвани илюстрациите на авторката Елфриде Прасе от 1941 г.

В изданието на български език от 1963 г. приказката носи заглавието “Баба Хола” – вероятно заради грозното излъчване на старата жена, докато заглавието на приказката от 2016 г. е “Госпожа Холе” както е на немски език “Frau Holle”. В превода на приказката от 2016 г. е запазена първоначалната версия за носене на вода с ведро от кладенеца от красивата девойка, вместо тя да преде с вретено до него. В същия превод от 2016 г. липсва и петелът, така както е бил първоначалният вариант на приказката на немски език.

Символите в приказката “Госпожа Холе”

Символът на госпожа Холе: изследователите на митове са проучили, че госпожа Холе разполага със “също толкова богата съкровищница от митове, както всяка Велика богиня от Ориента и Средиземноморието”. (<https://maerchenneuerzaehlt.wordpress.com>: S. 1–7.) Тя се почита от преди 5000 г. в Средна Европа, като легенда, мит. В народното вярване и религията образът ѝ се възприема предимно от жените като майка-богиня и закрилница, която помага на новородените деца да излязат от кладенеца, но обича да увлича деца в езерото си, като превръща добрите в късметлии, а лошите – в уроди.

Необходимо е за настоящата разработка да се изтъкне фактът, че думата “Frau” (госпожа) от средновековен немски “frouwe” в миналото е имала идентично значение с думата “Herrin” (господарка, владетелка, повелителка), докато обикновените жени са се определяли по-скоро като “Weiber” (съпруги). Поради този факт думата “госпожа” в заглавието на приказката „Госпожа Холе” би трябвало да се възприема като “Господарката Холе”.

Госпожа Холе, в зависимост от почитането ѝ в конкретен регион в Германия или съобразно сезона, е известна и с много други имена:

– като богиня на любовта се среща с името “Holda”, “Hulda” или “Huldvolle”, което означава “милостива”;

– в различните региони е известна под различни имена като: “Berchta/Berta”, “Percht/Perchta” от старонемски “peraht” – означава “светеща, блестяща” (таблица 1).

Таблица 1: Имена на госпожа Холе в различни региони на Германия

Региони	Имена на госпожа Холе	Производни имена
Бавария, Алпите	Берхта, Берта, Перхта	Перхти, Салиген
Северна Германия	госпожа Фрик, госпожа Харке	Белите жени
Мекленбург-Предна Померания	богинята Херта	-

Забележка: адаптирана по източник (<https://maerchenneuerzaehlt.wordpress.com>: S. 1–7.)

При проучване на народните обичаи се достига до келтско-германската богиня – майка, която е идентична с богинята Фрея, госпожа Хола, госпожа Венус, Остара, госпожа Берхта (Перхта).

Името Перхта най-често се свързва с германската богиня “Frigg(a)” (в скандинавската митология съпруга на бог Один – закрилница на брака, много често равнопоставена с Фрия) (Neues Grosses Lexikon in Farbe 1995: 287). Според „Снора Еда” – по името на исландския учен и поет Снори Стурлусон «над живеещите в Асгард богини по право властвала жената на Один богинята

Фриг. Тя била мъдра колкото Владетелят на света, но никога не говорела за това, което знаела и можела. Подобно на мъжа си и тя често слизала на земята и, преоблечена, бродела сред хората. Винаги им помагала в техните неволи и грижи.» (цит. по Светланова 1993: 29)

Авторът Герхард Белингер отбелязва за богинята Фриг, че «сев. „жена, съпруга, любима”, Фрия (южногерман.), Фриа (старовисоконем.): германска богиня на плодородието, любовта и майчинството, защитничка на живота и брака, небесна царица и главна богиня на Асите. Когато посещава земята със съпруга си бог Один, носи щастие на хората. На нея е наречен петъкът: *frijetag, friatag* (старовисоконем. “ден на Фрия”, англ. “Friday”)» (цит. по Белингер 2008: 554). Ездитното ѝ животно е глиганът Хилдесвин, атрибутите ѝ са огърлицата Бризингамен и соколовата одежда.

Интересен е фактът, че в различните митове богинята Холе се среща в две изображения като:

- млада, красива жена;
- стара, грозна жена със стърчаща коса, голям нос и дълги зъби.

Много често госпожа Холе се възприема и като богиня на подземния свят (от англ. Hell, немски Hölle), което означава ад.

В митовете госпожа Холе се приравнява и с богинята Урд, старосеверно Urd, близко с германското „Wurd” или „Wurd”, което означава съдба „(сканд. „съдба”): германска богиня на съдбата, олицетворение на миналото. Една от трите норни, сестра на Верданди и Скулд. От едноименния извор на съдбата (Урдар бруннр), изворът на Урд, черпи своята сила световният ясен Игдразил, а боговете се събират там да се съвещават.” (цит. по Белингер 2008: 542). Като богиня на съдбата госпожа Холе определя, в зависимост от извършените дела, съдбата и на хората.

За Фрея се говори, че е „най-почитаната измежду богините. Нейна е фермата, наречена Фолквангер – поле на войните. Когато язди в битките, Фрея избира половината от убитите войни за себе си и дава другата половина на Один. Домът ѝ Сесрумнир е голям и красив с място за много хора. Когато тръгне на път, Фрея сяда в колесница, теглена от котки.” (цит. по Грънчаров 1992: 16), (Королев 2003: 160).

Според норвежките митове към божествата на плодородието и богатството спада и богинята Фрея, която се оженила за Од и определяла плодородието и богатите реколти. (Пейдж 1997: 10).

В широк смисъл госпожа Холе е богиня на светлината и природата, която определя годишния кръговрат. Спрямо местоживеенето, където госпожа Холе се почита, нейните две изображения и имената ѝ се свързват и със съответстващите ѝ характерни черти (таблица 2).

Таблица 2: Визуализация на госпожа Холе като богиня

Богинята Холе	Характеристики
Богиня на пролетта	Проявява се при събуждащата се природа.
Богиня на лятото	Свързва се с реколтата на зърно и плодородието.
Богиня на зимата	В старите обичаи са я изгаряли като сламена кукла – в резултат са се появили карнавалните обичаи, а по-късно и Великденските обичаи. Месец май ѝ е посветен като месец на жената, тъй като богинята си облича новата премяна. В по-късен етап – Валпургиевата нощ (1 май).
Богиня-лечителка	Разкрива тайните на женската природа на младите момичета и жени.
Богиня на смъртта	Господарка на мъртвите. Под формата на бяла мъгла отнася душите на мъртвите. Водач на беснуващата войска в снежна виелица.

Забележка: адаптирана по източници (Пейдж 1997), (Грънчаров 1992), (Белингер 2008)

Важно е за настоящата разработка да се отбележи и фактът, че след приемане на Християнството хубавите положителни черти на богинята Холе са пренесени върху Дева Мария (с което се свързва името *Jungfrau* – дева, девица, момиче), а в някои варианти на приказката се използват и имената Goldmarie (златната Мария), Pechmarie (черната, катранена Мария), докато лошите ѝ черти се отнасят до богиня на смъртта.

В тази връзка в някои варианти на приказката момичетата с имена Goldmarie, Pechmarie, показват, че те не са обикновени момичета, а съобразно времето са служили на богинята Холе като жрици. Заедно с този факт името “Мария” е насока, че по време на описване на историята богинята Холе и нейните жрици са били вече християни.

Дискусионен остава въпросът при интерпретацията на приказката „Госпожа Холе”, дали работливото момиче се занимава с изработка на дрехи за семейството си или създава своята собствена житейска съдба – процес на съзряване (фигура 1).

Фиг. 1: Работливото момиче преди до кладенеца

След като изпуска окървавеното вретено в кладенеца, момичето със свито от страх сърце се спуска в кладенеца, за да извади вретеното (фигура 2).

Фиг. 2: Момичето се спуска в кладенеца (илюстрация: Йона Вестерман)

Спускайки се в кладенеца, символично момичето преминава от горната в долната земя (царството на госпожа Холе). Всъщност царството ѝ от долната земя се отъждествява с небето, тъй като богинята Холе е отговорна и за промяната на времето.

Попадайки в царството на госпожа Холе момичето преминава през всички сезони на годината:

Пещта е символ на лятото: тя символизира събраната реколта и опичането на хляба. Пшеницата е символ на “златната коса” на богинята Холе (фигура 3). Авторът Волф – Диетер Щорл прави аналогия на пещта с женския скут, където се държат малките деца. Пресният, топъл хляб символизира малкото тяло на новородено дете. (<https://maerchenneuerzaehlt.wordpress.com>: S. 2.)

Фиг. 3: Момичето изважда хляба от пещта

Според други автори пещта, в която се изпича хлябът, насочва към функцията на богинята Холе – закрилница на огъня в огнището – жизненоважен елемент, който осигурява храна и топлина на хората.

Ябълковото дърво символизира есента: в Европа ябълки са се засаждали от древни времена и са били важен източник на витамин С през зимата, тъй като по онова време освен изсушени горски плодове или шипки не е имало друг плод (фигура 4).

Ябълките специално са се възприемали като лечебно средство и са служили за подмладяване. При германските народи е съществувала и самостоятелна богиня на ябълката: Идун притежавала вълшебна кошница с ябълките на вечната младост, с които е угощавала боговете (Светланова 1993: 57). Ябълката символизира и женската плодовитост. Едва с Християнството и Стария Завет ябълката е прокълната като плод на съблазън и грях.

Мария прекарва зимата при госпожа Холе: Мария научава за магията ѝ относно времето. Това е свързано с вярата в миналото, че не само снегът се получава от изтрупването на завивките на госпожа Холе (фигура 5).

Фиг. 4: Момичето събира ябълките

Фиг. 5: Мария изтрупва завивката на госпожа Холе

Такива явления на времето се отнасяли до богинята Холе, а хората в провинция Хесен казвали когато вали: госпожа Холе си оправя леглото.

“Wenn sie Brot bäckt, flammt der Himmel rot, wenn sie Suppe kocht, dampft es am Berg, wenn sie Wäsche wäscht, regnet es, wenn sie Fäden spinnt, kommt der Altweibersommer, wenn sie... Betten schüttelt, schneit es.” (<https://maerchenneuerzaehlt.wordpress.com>: S. 3.) „Когато тя пече хляб – небето почервява, когато готви супа – в планината се появява мъгла, когато пере прането – вали дъжд, когато преде влакна – настъпва сиромашкото лято, когато изтрупва завивките – вали сняг”. (бел. на автора)

Фиг. 6: Мария преминава през портата със златен дъжд

След края на служенето си при госпожа Холе Мария получава обратно вретеното и това символизира завръщането ѝ при хората (фигура 6). Тя бива възнаградена със злато, което не се отнася до материалното забогатяване, а златото символизира плодовете на земята, които Мария трябва да занесе на хората, по заръка на госпожа Холе.

В миналото знанията за печене, готвене, предене са били много по-важни отколкото притежаването на благородни метали. Затова златото и среброто са служили първоначално като сакрални поводи, едва по-късно се превръщат в ценности, предизвикали много войни и завоевателни походи.

Петелът може да говори и съобщава за завръщането на Мария, като ѝ помага в новия ѝ живот. Той е символ на светлината и на новия ден.

Грозната и мързелива Мария: тя се използва в приказката на Братя Грим като противоположност на работливата си сестра. Мързеливата Мария отразява враждебно настроение към жените морал от 18-ти и 19-ти век. С него се изисквало прилежност, работливост, уважение към по-възрастните, а не леност.

В повечето приказки на Братя Грим момичетата трябва да са изключително прилежни, подредени, за да бъдат възнагра-

Фиг. 7: Покритата с катран Мария се прибира у дома

дени в края на историята. Мързеливите и разглезени момичета – в края на приказката се наказват жестоко (фигура 7).

Катранът в Средновековието се е използвал за намазване на пера, с които са покривали провинилия се и той ставал за посмешище на съгражданите си. Горещият катран се използвал и за защита, като се изсипвал върху главите на враговете от градската порта. Отделни автори смятат, че катранът също е ценен подарък като златото, тъй като принадлежи към най-старите и най-често използвани помощни средства на лечителите, т.е. символизира мързеливата Мария като лечителка.

Заключение

От извършения анализ за символите в приказката “Госпожа Холе” на Братя Грим могат да се формулират следните **изводи**:

1. Госпожа (господарката) Холе е широко използвана легенда, мит в германските, келтските, скандинавски народи, както и във фолклора им.
2. Тя е Велика богиня, тъй като според сказанията и легендите се свързва с голям брой имена на богини и съответните им характеристики от различни конкретни региони.
3. Двете Марии пресъздават различни типове момичета, всяко от които преминава през собствен житейски опит при госпожа Холе.
4. Наградите от госпожа Холе и на двете момичета символизират различни материални (злато, катран), но и духовни ценности (знания за домашната работа, знания за лечителството).
5. В приказката на Братя Грим госпожа Холе се превръща в приказна госпожа, която разпределя златото (доброто) и катрана (неясното, смъртното), но през Християнството заради новата вяра получава лошо име, докато Мария запазва хубавите първоначални характеристики на богинята – майка.
6. Мощното влияние на приказката “Госпожа Холе” на Братя Грим е в символното значение, което може да провокира ново възприемане на приказката, в зависимост от интелигентността и компетенциите на читателя или слушателя.

ЛИТЕРАТУРА

- Белингер 2008:** Белингер, Г. *Митологичен речник*. София: Прозорец, 228, 542, 554. **Belinger 2008:** Belinger, G. *Mitologichen rechnik*. Sofia: Prozorets, 228, 542, 554.
- Братя Грим 2010:** Братя Грим. *Немски сказания, том 1*. София: Алтера, 34–37, 334. **Bratya Grim 2010.** *Nemski skazaniya, tom 1*, Sofia: Altera, 34–37, 334.

- Братя Грим 2016:** Братя Грим. *Детски и домашни приказки*. София: Deja Book, 34, 171–174. **Bratya Grim, Detski i domashni prikazki**. Sofia: Deja Book, 34, 171–174.
- Братя Грим 1963:** Братя Грим. *Приказки, том 1*. София: Народна младеж, 20–23. **Bratya Grim 1963, Prikazki, tom 1**. Sofia: Narodna mladezh, 20 – 23.
- Български тълковен речник 1976:** Съст. Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров, София: Наука и изкуство, 747. **Balgarski talkoven rechnik**: Sust. L. Andreychin, L. Georgiev, St. Ilchev, N. Kostov, Iv. Lekov, St. Stoikov, Tsv. Todorov, Sofia: Nauka i izkustvo, 747.
- Грънчаров 1992:** Грънчаров, Хр. *Митове и легенди на скандинавските народи*. София: Св. Климент Охридски, 16. **Grancharov 1992:** Grancharov, Hr. *Mitove i legendi na skandinavskite narodi*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski, 16.
- Королев 2003:** Королев, К. *Энциклопедия символов, знаков, емблем*. Москва: Эксмо, 160. **Korolev 2003:** Korolev, K. *Entsiklopediya simvolov, znakov, emblem*. Moskva: Eksmo, 160.
- Пейдж 1997:** Пейдж, Р. *Норвежки митове*. Велико Търново: Абагар, 10. **Page 1997:** Page, R. *Norvezhki mitove*. Veliko Tarnovo: Abagar, 10.
- Светланова 1993:** Светланова, Ю. *Скандинавска митология*. София: Литера Прима, 29. **Svetlanova, Ju. Skandinavska mitologiya**. Sofia: Litera Prima, 29, 57.
- Стоянова 2018:** Стоянова, Сн. *Народната приказка*. **Stoyanova 2018:** Stoyanova, Sn. *Narodnata prikazka*. <http://literatura.dokumentite.com/art/narodnata-prikazka/85722>, (05.06.2018).
- Тодорова 2018:** Тодорова, Г. *Приказката в живота на детето*. **Todorova 2018:** Todorova. *Prikazkata v zhivota na deteto*. <http://www.psychea-bg.com/bg/news-more/prikazkata-v-jivota-na-deteto>, (01.05.2018)
- Brüder Grimm 1963:** Die Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm. 8. Auflage. Berlin: Der Kinderbuchverlag. S. 97–101.
- Brönnle 2014:** Brönnle, St. Erde und Mensch: Das Märchen Frau Holle <https://www.inana.info/blog/2014/11/30/erde-und-mensch-das-maerchen-frau-holle.html>, S. 1. (05.06.2018)
- Neues Grosses Lexikon in Farbe 1995:** Neues Grosses Lexikon in Farbe. München: Trautwein Lexikon Edition. S. 287.
- Grimms beliebteste Märchen für Kinder neu erzählt*. <https://maerchenneuerzaehlt.wordpress.com/2016/02/13/frau-holle-kulturgeschichtliche-deutung/>, S. 1–7 (05.06.2018).